

NOI CONSIDERAȚII ASUPRA ORGANIZĂRII, FUNCȚIONĂRII ȘI ROLULUI THEMEI MESOPOTAMIA APUSULUI. 971 - c. 1000

Vasile MĂRCULEȚ

Victoria basileului Ioan I Tzimiskes (969-976) din vara anului 971 asupra marelui cneaz de Kiev, Sveatoslav I (c.945-972), care invadase Bulgaria la instigațiile curții bizantine dar intrase în conflict cu Bizanțul datorită refuzului său de a ceda imperiului regiunile cucerite, a adus sub stăpânirea imperiului regiunile de la Dunărea de Jos. După cucerire, acestea au fost organizate într-o unitate administrativ-teritorială bizantină, într-o nouă themă¹. Evoluția noii theme a fost marcată însă, pe toată durata existenței sale de circa trei decenii (971-c.1000), de mersul nefavorabil al conflictului redeschis în 976, între Imperiului Bizantin și Țaratul Bulgar refăcut.

Constituirea, organizarea și întinderea teritorială a themei Mesopotamia Apusului între anii 971 și 976. Teritoriile fostului Țarat Bulgar, respectiv Bulgaria răsăriteană și spațiul danubiano-pontic, au fost organizate într-o nouă themă bizantină. Organizarea teritoriilor recucerite de Bizanț la Dunărea de Jos a reprezentat o problemă viu disputată în istoriografie, ce i-a divizat serios pe specialiștii care au abordat-o, aceștia dând, în consecință, răspunsuri extrem de diferite. Pentru perioada cuprinsă între 971 și 976, anul izbucnirii revoltei Comitopulilor, numărul redus și inconsistența izvoarelor de care dispunem, au permis formularea mai multor ipoteze în legătură cu această problemă, unele dintre ele în totală opoziție.

După Nicolae Bănescu, încă din 971, „înainte de a părăsi teritoriul care fusese teatrul luptelor sale, împăratul fortifică cetățile de pe malul drept al fluviului și extinse această măsură și asupra unora de pe malul stâng; el numea, în același timp, la Dorostolon-Dristra (Silistra modernă) un strateg pentru guvernarea regiunii”². Lui i-a revenit, în această epocă, conform tezei aceluiași istoric, în primul rând, un rol militar, acela de „a-i supraveghea pe barbarii din regiune și locul pe unde ei aveau

---

¹ Cf. W. Treadgold, *O scurtă istorie a Bizanțului*, București, 2003, p. 168, unde afirmă că „în estul Bulgariei, Ioan (Ioan I Tzimiskes, n.n.) a creat șase noi theme, pe care le-a subordonat noilor ducate Adrianopol și Thessalonik”.

² N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradunavon) et de Bulgarie*, Bucarest, 1946, p. 46 (în continuare: *Les duchés byzantins*); Idem, AARMSI, s. III, t. XXVI, 1943-1944 (1944), p. 67.

obiceiul să invadeze imperiul”³.

Și alți istorici au susținut ideea că teritoriile Bulgariei răsăritene, recucerite de Bizanț, au fost organizate într-o unitate administrativ-teritorială, un *strategat*, ce purta numele orașelor *Ioannopolis* (Preslav) și *Dorostolon* (Silistra). Primul guvernator al său a fost, se pare, între 971-976, „*Leon Sarakinopoulos, protospatharios imperial și strategos de Ioannopolis și de Durostolon*”, al cărui sigiliu a fost descoperit la Preslav, foarte probabil, una și aceeași persoană cu acel „*Leon, strateg istrian*”, al cărui sigiliu a fost descoperit la Călărași⁴. Acesta a fost identificat de unii cercetători români cu marele drongar Leon, comandantul flotei bizantine care în vara anului 971 a acționat pe Dunăre împotriva rușilor⁵; identificarea rămâne, în opinia noastră nu numai discutabilă, ci chiar foarte puțin probabilă.

Pe baza unui *taktikon* bizantin de la sfârșitul secolului al X-lea (c.975/976-979), păstrat la Escorial, ce menționează 7 duci și katepani, 12 strategii ai unor mari și vechi theme și 71 de strategii frontalieri, istoricul grec N.A. Oikonomides susține constituirea în regiunea Dunării de Jos a themei *Mesopotamia Apusului* (*Μεσοποταμία της Δύσεως*), în frunte cu un *katepano* (*κατεπάνω*), respectiv un *dux-duce* (*δούξ*), al cărei nume se întâlnește în diverse surse până în jurul anului 1000 după care dispăre, probabil ca urmare a constituirii în această regiune a themei Paristrion-Paradunavon. În fruntea acesteia este menționat în intervalul 975-979, un „*katepano al Mesopotamiei (ὁ κατεπάνω Μεσοποταμίας (της Δύσεως))*”⁶.

Alături de acest „*katepano al Mesopotamiei*”, același *taktikon* mai menționează însă, la sfârșitul domniei lui Ioan I Tzimiskes și la începutul celei a lui Vasile II Macedoneanul (976-1025), și o serie de strategii ai teritoriilor stăpânite de Bizanț în Bulgaria răsăriteană: un „*strategos al Mesopotamiei Apusului (ὁ (sc. στρατηγός) Μεσοποταμίας της Δύσεως)*” un „*strategos de Dristra (στρατηγός της Δρίστρας)*”, precum și un „*strategos al Thraciei și Ioannopolisului (στρατηγός Θράκης και Ιανουπόλεως)*”⁷. Pe baza acestor informații, istoricul E. Stănescu a formulat ipoteza că *taktikon*-ul în discuție „menționează existența certă a strategatelor de Dristra și Preslav (Ioannopolis), acestea putând fi reunite sub autoritatea unui duce al Mesopotamiei Apusului [...], denumire care ar putea desemna regiunea dintre Dunăre și mare”⁸.

Într-un studiu de dată recentă, istoricul Al. Madgearu susține categoric constituirea de către Ioan I Tzimiskes, în vara anului 971 a două theme, una în partea central-sudică a spațiului danubiano-pontic, în jurul orașelor Dristra și Preslav, și a doua, numită *Mesopotamia Apusului*, în jumătatea nordică a teritoriilor dintre Dunăre și Marea Neagră. „*Chiar după cucerire, în vara lui 971, – afirmă*

³ Idem, *La romanité de Dobroudja travers les siècles*, București, 1928, p. 12 (în continuare: *La romanité de la Dobroudja*).

⁴ I. Barnea, *Dacia*, N.S., 8 (1964), p. 240-245: „*Λέων βασιλικὸς πρωτοπαθάριος καὶ στρατηγὸς Ἰωαννουπόλεως καὶ Δοροστόλου ὁ Σαρακινόπουλος*”, respectiv, „*Λέοντι στρατηγῷ Ἰστρινῶ*”; I. Mititelu, I. Barnea, SCIV, 17 (1966), 1, p. 46-48; I. Barnea, în DID, III, p. 75; P. Diaconu, *Pontice*, 2 (1969), p. 396-397; E. Stănescu, *Actes du XIVe CIEB*, I, p. 399.

⁵ I. Barnea, DID, III, p. 75 și nota 11.

⁶ N.A. Oikonomides, *RÉSEE*, 3 (1965), 1-2, p. 57, 73.

⁷ Idem, în *Actes du XIIe CIEB*, II, p. 177-183; Idem, *RÉSEE*, 3 (1965), 1-2, p. 57-79.

⁸ E. Stănescu, în *Actes du XIVe CIEB*, I, p. 399.

Al Madgearu – *teritoriul din jurul Dristrei și al Preslavului a fost organizat de către Tzimiskes ca provincie, condusă de un strateg. Limita ei nordică era Valea Carasu. O altă provincie, numită Mesopotamia Apusului a fost constituită în nordul Dobrogei. Denumirea sa are legătură cu așezarea ei între Dunăre, Marea Neagră și Valea Carasu*⁹.

În sfârșit, o altă categorie de istorici, simplificând lucrurile, susține constituirea, încă din anul 971, a themei Paristrion sau Paradunavon (Podunavia – în pronunția slavă). În fruntea themei, susțin aceiași specialiști, se afla „un strateg (arhon, katepan sau duce) cu împuterniciri multiple, militare și administrative”¹⁰.

Coroborarea informațiilor sigilografice cu cele documentare de care dispunem, pentru intervalul 971-c.979/980, pe care-l putem însă extinde până în 986, anul cuceririi Preslavului de către bulgari, conturează o situație mult mai complexă privind organizarea teritoriilor recucerite de bizantini în anul 971. O asemenea situație este perfect explicabilă având în vedere condițiile excepționale în care a functionat noua unitate teritorial-administrativă în această etapă de început a existenței sale.

O primă concluzie ce se desprinde din menționarea de către *taktikonul* de la sfârșitul secolului al X-lea a acelui impresionant număr de strategii, majoritatea rezidând în cetăți de frontieră, în marea lor majoritate situate la frontiera bulgară, exclude categoric posibilitatea ca ei să fi fost guvernatorii a tot atâtor theme. Considerăm deci că aceștia au fost, fără îndoială, comandanții militari ai cetăților respective sau, în cel mai bun caz, unii dintre ei și conducătorii unor subdiviziuni ale themelor de frontieră, respectiv ale unor *tourmai*.

O situație similară înregistrăm și în teritoriile recucerite de Bizanț în Bulgaria răsăriteană și la Dunărea inferioară. Existența concomitentă a unui „*katepanat al Mesopotamiei Apusului*”, cu certitudine încă din 971 sau dintr-un an imediat următor, și a strategatelor menționate în același *taktikon* – cel „*al Mesopotamiei Apusului*”, din 975/976, cel „*al Dristrei*” și cel „*al Ioannopolisului*”, din aceeași perioadă, asociat celui al Thraciei – nu mai lasă nici o urmă de îndoială asupra modului de organizare a regiunilor Bulgariei răsăritene și de la Dunărea de Jos în primii ani care au urmat cuceririi bizantine din 971: acestea au fost reunite într-o unitate administrativ-teritorială distinctă: *thema Mesopotamia Apusului* (Μεσσοποταμία τῆς Δύσεως). Reședința nou-înființatei unități administrativ-teritoriale a fost stabilită la Dristra-Dorostolon, important centru urban și punct strategic de la Dunărea de Jos.

În acest punct al cercetării noastre, semnalăm faptul că în rândul specialiștilor, inclusiv români, nu există unanimitate de păreri privind localizarea geografică a themei Mesopotamia Apusului la Dunărea de Jos. Spre exemplu, A.A. Bolșacov-Ghimpu, plecând de la o informație dintr-o *Notitia Episcopatum* de la sfârșitul secolului al VIII-lea, care menționează un mitropolit al Mesopotamiei cu sediul la Philippi, formulează ipoteza că este posibil ca thema Mesopotamia Apusului să fi fost în Macedonia, „*situată probabil între cursurile Strymonului și Nestosului*”¹¹.

⁹ Al. Madgearu, *Byzantinoslavica*, 60 (1999), 2, p. 421.

¹⁰ A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea*, București, 1971, p. 154.

¹¹ A.A. Bolșacov-Ghimpu, *RĚSEE*, 9 (1973), 3, p. 558-660.

Organizarea themei bizantine de la Dunărea de Jos, în epoca de început a existenței sale, a stat sub incidența situației politico-militare din zonă, întrucât regiunile de la Dunărea de Jos au fost, aproape neîntrerupt teatru de război. Acest lucru și-a pus decisiv amprenta, atât asupra modului de organizare și funcționare, cât și a rolului ce i-a revenit acestei theme în epocă.

Sursele sigilografice de care dispunem confirmă divizarea themei Mesopotamia Apusului, încă de la începutul existenței sale, în subunități teritorial-administrative, numite *strategate*. Într-o primă etapă (c.971-975/976), în compunerea acesteia considerăm că au intrat două strategate: *strategatul de Dristra* sau *Dorostolon*, situat în spațiul danubiano-pontic, cu reședința în orașul omonim, și *strategatul de Ioannopolis*, în sud, cu centrul a Preslav, reunite sub autoritatea unui guvernator, care în surse apare cu titlul de *strategos*, *katapano*, sau *duce*. Primul guvernator al themei *Mesopotamia Apusului* a fost, foarte probabil, Leon Sarakenopoulos.

În unele studii de dată recentă, unii specialiști îi consideră ca posibili succesori ai lui Leon Sarakenopoulos în fruntea themei de la Dunărea de Jos, după 976, pe doi protospătari imperiali, Petros și, respectiv, Arcadios, ambii strategii ai Dristrei¹². În ceea ce ne privește nu împărtășim această opinie, ci îi considerăm pe cei doi strategii ai Dristriei, ca strategii de rang secund, subordonați guvernatorului themei Mesopotamia Apusului. Nu dezvoltăm aici această opinie, întrucât asupra problemei în cauză vom reveni mai pe larg în paginile care urmează, prilej cu care vom încerca să ne argumentăm corespunzător și ipoteza propusă.

O altă problemă rămasă în suspensie în istoriografie este identificarea teritoriilor intrate în compunerea themei Mesopotamia Apusului în această etapă de început a existenței sale. Care au fost aceste teritorii? Care au fost limitele, fie și numai aproximative, ale themei? S-a extins stăpânirea bizantină și la nord de Dunăre sau s-a limitat ea exclusiv la teritoriile de la sud de fluviu? Aceste întrebări, constituie tot atâtea probleme care, alături de altele din istoria unității teritorial-administrative de la Dunărea de Jos, se cer a fi elucidate.

O simplă studiere a opiniilor specialiștilor ne permite constatarea că nici în ceea ce privește teritoriile care au intrat efectiv în compunerea noii theme după 971, nici în ceea ce privește aria sa de jurisdicție nu există unitate de vederi în rândul acestora. Părerile istoricilor nu numai că nu concordă, dar asistăm și la fenomenul formulării mai multor opinii de către unul și același istoric, unele aflate chiar în opoziție.

Două pasaje din lucrările cronicarilor bizantini, unul din *Compendiul* lui Georgios Kedrenos, celălalt din *Epitomele* lui Ioan Zonaras, au concurat, îndeosebi, la generarea acestei diversități de opinii. Primul dintre cei doi cronicari relatează că în timpul asediului Dristrei de către bizantini (vara, 971) s-au prezentat în fața lui Ioan I Tzimiskes, „din Constanteia și din alte fortărețe ridicate dincolo de Istru, soli care cereau iertare pentru faptele rele săvârșite, predându-se împreună cu acele fortărețe. Primindu-i cu blândețe [împăratul] a trimis oameni să preia fortărețele și oaste îndestulătoare pentru paza lor [...]. Iar după ce rușii au plecat cu corăbiile, împăratul,

¹² Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 421; Gh. Zbucnea, în *Istoria românilor*, vol. III: *Genezele românești*, București, 2001, p. 282.

întărind cetățile și orașele de pe malurile fluviului și lăsând garnizoană îndestulătoare, s-a întors în țara romeilor”¹³. Al doilea ne oferă o informație cu un conținut asemănător, chiar dacă face acest lucru în termeni mai generali și mai vagi: „Iar din Constanteia și din alte fortărețe vin soli la împărat, cerând iertare și predându-se pe ei și fortărețele. Și pe acestea le preluară romeii”¹⁴. În sfârșit, o informație cu un conținut apropiat de știrile transmise de Ioan Zonaras, ne oferă și cronicarul arab Yahya ibn Said. Acesta consemnează că în vara anului 971, după victoria asupra lui Sveatoslav, „[Tzimiskes] a intrat în stăpânirea orașului [Dorostolon] și a cetăților înconjurătoare, pe care rușii le cuceriseră [...]. Apoi, după ce a numit din partea sa conducători ai acestor fortărețe, împăratul s-a înapoiat la Constantinopol”¹⁵.

Pe baza acestor informații, în lucrările sale consacrate studierii prezenței Bizanțului la Dunărea de Jos, N. Bănescu susține o stăpânire bizantină propriuzisă asupra Bulgariei răsăritene, inclusiv asupra spațiului danubiano-pontic, admițând, totodată, și existența unui control militar al imperiului asupra unei fâșii de teritoriu de pe malul stâng al fluviului¹⁶. O opinie apropiată de cea a lui N. Bănescu exprimă și savantul grec N.A. Oikonomides¹⁷.

O problemă viu discutată în rândul istoricilor, care a influențat decisiv opiniile acestora cu privire la teritoriile ocupate de stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos, la sfârșitul secolului al X-lea, a constituit-o identificarea cetății *Constanteia* menționată în cele două lucrări amintite. Două categorii de opinii s-au conturat în legătura cu această problemă: una aparține istoricilor care identifică respectiva cetate cu actuala Constanța; a doua aparținând acelor care identifică *Constanteia* cu vechea Constantiniana Daphne, cetate ridicată de Constantin cel Mare în secolul al IV-lea, pe malul stâng al Dunării, undeva în apropierea vărsării Argeșului în Dunăre.

Identificarea cetății *Constanteia* cu actuala Constanța, precum și interpretarea mult prea restrictivă a informațiilor transmise de istoriografia epocii i-a determinat pe unii specialiști să formuleze teza că în compunerea noii theme bizantine a intrat un teritoriu nedelimitat cu precizie, situat între lanțul Munților Balcani, Dunărea inferioară și Marea Neagră. Totodată, aceștia contestă, în termeni mai mult sau mai puțin categorici, orice stăpânire bizantină pe malul stâng al Dunării¹⁸.

În opoziție cu opiniile adepților teoriei mai sus menționate, alți istorici, identificând *Constanteia* cu vechea fortăreață Constantiniana Daphne și interpretând larg informațiile existente, au adăugat stăpânirilor bizantine de la Dunărea inferioară și o însemnată fâșie de teritoriu de pe malul stâng al fluviului, care ar fi ocupat partea meridională a regiunilor de câmpie ale Munteniei și

¹³ Georgius Cedrenus-Ioannis Scylitzae ope ab I. Bekkero suppletus et emendatus, II, Bonnae, 1839, p. 401 (în continuare: Cedrenus-Scylitzae); Ioannis Scylitzae, *Synopsis historiarum*, rec. I. Thurn, Berlin-New York, 1973, p. 301 (în continuare: Scylitzae).

¹⁴ Ioannis Zonaras, *Epitomae historiarum libri XIII-XVIII*, ed. Th. Büttner-Wobst, Bonn, 1897, p. 530 (în continuare: Zonaras).

¹⁵ Apud N.A. Oikonomides, *RÉSEE*, 3 (1965), 1-2, p. 63, notele 25-26.

¹⁶ N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, p. 46; Idem, *ARBSH*, 13 (1927), p. 17.

¹⁷ N.A. Oikonomides, *op. cit.*, p. 68; Idem, în *Actes du XIIe CIEB*, II, p. 177-181.

¹⁸ P. Diaconu, *RÉSEE*, 7 (1969), 1, p. 43-44; E. Stănescu, *SCIV*, 19 (1968), 3, p. 483-485; S. Columbeanu, *Cnezate și voievodate românești*, București, 1973, p. 74.

Olteniei actuale. Interesant rămâne fenomenul, pe care ținem să-l semnalăm aici, că și unii dintre contestatarii stăpânirilor bizantine de pe malul stâng al Dunării inferioare revin asupra opiniilor lor pe care, fie și le schimbă, fie și le nuancează¹⁹.

Există, de asemenea și o altă serie de opinii, deosebit de interesante, ce pot fi incluse tot în categoria celor exprimate mai sus. Dintre acestea le reținem pe cele ale lui P. Diaconu și E. Stănescu. Spre exemplu, primul susține că „în anul 971 bizantinii au smuls «stânga Dunării» din mâinile bulgarilor și nicidecum din cele ale pecenegilor”²⁰. Teza cu privire la existența unei stăpâniri bulgare la nord de Dunăre înainte de cucerirea bizantină de la sfârșitul secolului al X-lea, nu este una singulară, ea fusese susținută de istoricii bulgari, dar și de bizantinologul francez Ch. Diehl care, și el, afirmă că în secolul al X-lea, „teritorial, statul bulgar se întindea din regiunile de la nord de Dunăre până la Balcani”²¹.

Revenind la opinia lui P. Diaconu, după părera noastră, în formularea concluziei sale, acesta omite însă faptul că lungă domnie, de peste patru decenii, a țarului Petăr (927-969) a însemnat o epocă de decadență și de dezintegrare politică și teritorială a statului bulgar, situație în care pecenegii stabiliți la nord de Dunăre au anulat orice autoritate bulgară din aceste regiuni. La mijlocul secolului al X-lea, această realitate este confirmată de unul dintre cele mai autorizate izvoare ale epocii – Constantin VII Porphyrogenetos (913/914-959), care în lucrarea sa *De administrando imperio*, relatează: „Din părțile de mai jos ale fluviului Dunărea, începând din fața cetății Dristra, se întinde Patznakia (țara penenrgilor, n.n.), iar sălașele pecenegilor se întind până la Sarkel, cetatea chazarilor [...]. Patzinakia cuprinde tot ținutul până în Rusia și Bospor și până la Cherson și până la Surat și Vurat și până în celelalte părți”²². Aceeași sursă ne oferă, de asemenea, foarte importanta informație că, în aceeași epocă de la mijlocul secolului al X-lea, stăpânirea bulgară nu se întindea în nord decât până la limita gurilor Dunării. Astfel, relatând călătoriile rușilor spre Constantinopol, împăratul cărturar susține categoric că „până ce trec de brațul Sulina, îi însoțesc pecenegii [...]. De la Sulina înainte nu se mai tem de nimeni, întrucât intră în țara bulgarilor”²³. Constatăm deci, că în formularea opiniei sale istoricul român face totală abstracție de aceste informații. Pe baza căror considerente, nu cunoaștem.

Nu mai puțin controversate sunt opiniile lui P. Diaconu și în ceea ce privește localizarea fortărețelor la care fac trimitere Kedrenos, Zonaras și Yahya ibn Said, opinii exprimate în studii publicate concomitent în diferite publicații de specialitate. Spre exemplu, în timp ce într-un studiu consacrat rolului cetății de la Păcuiul lui Soare la sfârșitul secolului al X-lea, publicat în anul 1969, el consideră că „cetățile de dincolo de Dunăre nu erau situate exact pe malul stâng al fluviului – cum

¹⁹ Cf. P. Diaconu, *Pontice*, 2 (1969), p. 395; Cf. P. Diaconu, în P. Diaconu, D. Vâlceanu, *Păcuiul lui Soare. I. Cetatea bizantină*, București, 1972. p. 17-18 (în continuare: *Păcuiul lui Soare. I*); I. Barnea, în DID, III, p. 75-76; Cf. V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 65; Cf. S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 74; Cf. E. Stănescu, în *Actes du XIVe CIEB*, I, p. 399.

²⁰ P. Diaconu, *Păcuiul lui Soare. I*, p. 15.

²¹ Ch. Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova, 1999, p. 98-99.

²² Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Gy. Moravcsik, Budapest, 1949, 42 (în continuare: Porphyrogenitus).

²³ *Ibidem*, 9.

se crede în general – ci ceva mai departe în interiorul regiunii (s.n.)”²⁴, într-un altul, consacrat discuției asupra informației transmise de Skylites-Kedrenos, publicat în același an, el își recuză complet localizarea făcută și formulează opinia că „fortărețele și orașele care rețin atenția lui Skylitzes-Kedrenos vor trebui să se găsească pe malul drept al Dunării inferioare (s.n.)”²⁵.

În ceea ce-l privește pe E. Stănescu, acesta, interpretând excesiv de larg informațiile transmise de Georgios Kedrenos și Ioan Zonaras, merge până acolo cu presupunerile încât localizează cetățile care i s-au predat lui Ioan I Tzimiskes la nord de Dunăre, chiar în vestul Transilvaniei. „Anul 971 – conchide el – ar putea fi un moment decisiv când, ca urmare a victoriei lui Tzimiskes, câțiva șefi din Transilvania (de asemenea și din alte regiuni) veneau să recunoască sau să reînnoiască recunoașterea unei stări de suzeranitate bizantină. Iată pentru ce, «fortărețele de dincolo de Dunăre», care prin emisari se supun în anul 971, ar putea fi căutate în vestul Transilvaniei, fie în regiunea Banatului, fie în Crișana de astăzi”²⁶.

În ceea ce ne privește, considerăm că informațiile de care dispunem, ne permit să tragem concluzia că în urma victoriei din 971 sub stăpânirea certă a Imperiului Bizantin au intrat regiunile Bulgariei răsăritene și nord-estice, limitate de Dunăre, din amonte de Dristra și până la guri, Munții Balcani și Marea Neagră. În ceea ce privește stăpânirile bizantine de la nord de fluviu, susținem că aici controlul imperiului s-a limitat *exclusiv* la unele capete de pod fortificate, orice altă stăpânire asupra restului teritoriilor limitrofe fluviului fiind exclusă²⁷. Descoperirea sigiliilor aparținând unor strategii bizantini de la sfârșitul secolului al X-lea pe malul stâng al Dunării, îndeosebi în zona Silistra-Călărași²⁸ poate constitui, în opinia noastră, o confirmare a prezenței Imperiului Bizantin la nord de fluviu.

Rolul acestor cetăți stăpânite de imperiu pe malul stâng al Dunării va fi fost unul asemănător celui al Chersonului din Crimeea, sau chiar identic celui jucat de unele dintre ele cu câteva veacuri înainte (în secolele IV-VI): asigurarea securității navigației fluviale; centre ale schimburilor comerciale dintre imperiu și populațiile nord-dunărene; puncte de supraveghere a migratorilor turanici stabiliți la nord de Dunăre, în cazul de față pecenegii²⁹. Nu excludem, de asemenea, nici posibilitatea ca prin stăpânirea cetăților de pe malul stâng al Dunării, Bizanțul să fi căutat să își asigure și un control militar asupra teritoriilor riverane fluviului, sau chiar să exercite o presiune militară continuă asupra pecenegilor din zonă.

În baza celor prezentate, suntem în măsură să afirmăm că Dunărea inferioară

²⁴ P. Diaconu, *Pontice*, 2 (1969), p. 395.

²⁵ Idem, *RÉSEE*, 7 (1969), 1, p. 44.

²⁶ E. Stănescu, în *Actes du XIVe CIEB*, I, p. 399.

²⁷ V. Mărculeț, *CȘ*, 5 (2006), p. 205; Idem, *Stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos în secolele X-XII. Aspecte din istoria Themei Mesopotamia Apusului, Strategatului de Dristra-Dorostolon și a Themei Paristrion-Paradunavon*, Mediaș, 2006, p. 33 (în continuare: *Stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos*).

²⁸ I. Barnea, *Dacia*, N.S. 8 (1964), p. 240-245.

²⁹ V. Mărculeț, *Istorie și ideologie*, p. 49; Idem, *Relațiile Imperiului Bizantin și ale republicilor italiene cu Țările Române până în secolul al XV-lea*, Sibiu, 2002, p. 11 (în continuare: *Relațiile cu Țările Române*).

devenea frontiera nordică a Imperiului Bizantin. În sprijinul acestei opinii semnalăm faptul că nici una dintre invaziile popoarelor turanice în imperiu, din secolele XI-XII, nu este înregistrată ca atare de istoriografia bizantină decât în momentul în care afectează direct regiunile sud-dunărene. Conchidem deci, că pentru contemporani, inclusiv pentru bizantini, era clar că Dunărea reprezenta frontiera incontestabilă a imperiului, regiunile de la nord de fluviu neaparținându-i. Mai mult, ele erau percepute de către bizantini ca un teritoriu străin, chiar ostil, un *mundus barbaricus*, care trebuia însă supravegheat și, dacă era posibil, controlat.

Admitem, totodată, ca foarte plauzibilă posibilitatea ca o serie de formațiuni politice situate la nord de fluviu, care inițial se raliaseră politicii lui Sveatoslav, să fi acceptat suzeranitatea bizantină în vara anului 971. Includerea lor, liber acceptată, în *oikoumene*, în condițiile și în momentul în care înfrângerea marelui cneaz de Kiev se arăta inevitabilă și iminentă, a fost, cu certitudine, un act politic dictat conducătorilor lor de necesitatea evitării unor eventuale represalii bizantine; la un astfel de act politic credem noi că fac referire Georgios Kedrenos și Ioan Zonaras. Pe de altă parte, fidel principiilor politicii sale de „*a determina gruparea în jurul monarhiei a unui număr de vasali*”³⁰, care să constituie prima linie de apărare a imperiului, Constantinopolul s-a arătat favorabil demersurilor obscurilor șefi locali. Acceptarea suzeranității bizantine și intrarea formațiunilor politice nord-dunărene în orbita politică și spirituală a Bizanțului a avut consecințe majore pentru evoluția societății locale. Actul lor a permis și a determinat stabilirea unor legături multiple – comerciale, îndeosebi, dar și politice, religioase și culturale – între Imperiul Bizantin și populațiile care le locuiau și pe care Constantinopolul, în spiritul principiilor sale politice, dacă nu le putea domina direct, le dorea în sfera sa de influență.

Evoluția themei Mesopotamia Apusului între anii 976-c.1000. Succesul răscoalei Comitopulilor (976) și ofensiva bulgară împotriva stăpânirilor bizantine din Peninsula Balcanică a impus Bizanțului să recurgă la o reorganizare teritorial-administrativă a acestora. Noua organizare dată de autoritățile bizantine stăpânirilor imperiului din Balcani, inclusiv celor din Bulgaria răsăriteană și din spațiul danubiano-pontic, își găsește o relativă prezentare în informațiile cunoscutului *taktikon de la Escorial* de la sfârșitul secolului al X-lea, dar și în așa-numitele *Însemnări ale toparhului grec sau bizantin*, cunoscute și sub numele de *Anonimul lui Hase*, datate în ultimul deceniu al aceluiași secol (991-995/1000).

Așa cum se cunoaște, *taktikon*-ul enumeră între cei 7 duci și katepani, 12 strategii ai unor vechi theme și 71 de strategii frontalieri, ale căror comandamente erau situate, în marea lor majoritate, pe frontiera bulgară sau în imediata vecinătate a acesteia, și pe cei de la Dunărea de Jos și din Bulgaria răsăriteană. Aceștia erau, așa cum am arătat deja, un „*katepano al Mesopotamiei (Apusului)*”, precum și un „*strategos al Mesopotamiei Apusului*”, un *strategos de Dristra*” și un „*strategos al Thraciei și Ioannopolisului*”.

Pe baza acestor informații, suntem în măsură să afirmăm că în cadrul themei Mesopotamia Apusului a fost constituit, în această epocă, prin divizarea strategatului Dristrei, un nou strategat, purtând același nume cu thema bizantină,

³⁰ Ch. Diehl, *op. cit.*, p. 95.

respectiv „*strategatul Mesopotamia Apusului*”. Acesta ocupa teritorial jumătatea nordică a spațiului danubiano-pontic, având centrul, foarte probabil, la Lykostomo, reședința unui arhontat bizantin din a doua jumătate a secolului al IX-lea care, probabil, și-a continuat existența până în 971³¹. Măsura, dictată, fără îndoială, de considerente militare, se încadra în cea sugerată de informațiile *taktikon*-ului, de divizare a unităților teritorial-administrative mari de la frontiera bulgară în subunități mai mici, mai ușor de apărat. Totodată, suntem de părere că întreaga temă Mesopotamia Apusului a suferit importante modificări aub aspectul organizării sale administrativ-teritoriale. În noua sa structură, considerăm că aceasta avea în compunere strategatul omonim – *strategatul Mesopotamia Apusului* – și pe cel *al Dristrei*, în timp ce strategatul de Ioannopolis, scos din compunerea themei Mesopotamia Apusului, a fost încorporat themei Thracia. Sigiliile a doi dintre strategii Thraciei și Ioannopolisului din această perioadă, Theophanes și Nikephoros Xiphias, confirmă noile realități administrativ-teritoriale stabilite de Bizanț în Bulgaria răsăriteană³².

În acest punct al demersului nostru considerăm necesar și util să ne oprim succint și asupra problemelor ridicate de guvernarea la Dristra a celor doi strategii menționați mai sus, protospătarii imperiali, Petros și Arcadios: statutul lor în ierarhia militară și administrativă locală și al unităților administrativ-teritoriale guvernate de ei. Întrucât sigiliile ce la sunt atribuite au fost datate după 976, considerăm că guvernarea lor la Dristra trebuie și ea datată după această reorganizare a themei Mesopotamia Apusului. Dar, deoarece în aceeași perioadă, așa cum am văzut, *taktikonul* amintit, publicat de N.A. Oikonomides, menționează existența concomitentă, alături de un *katepano de Mesopotamia Apusului*, atât a unui *strategos de Dristra*, cât și a unui *strategos de Mesopotamia Apusului*, considerăm că atât Petros, cât și Arcadios, care au ocupat funcția de strategii de Dristra, nu au putut fi guvernatorii întregii theme de la Dunărea de Jos. Menționarea strategilor de Dristra și Mesopotamia Apusului între cei 71 de strategii frontalieri de rang secund ne relevă, fără dubii, statutul posesorilor acestei funcții în ierarhia militară și administrativă locală. Ca urmare, conchidem deci, pe baza informațiilor existente că, atât Petros, cât și Arcadios au fost strategii de rang secund – asemenea celorlalți 71, menționați în *taktikon* –, respectiv comandanții unor eșaloane militare de rang inferior, probabil *tourmai*, subordonați *katepanului Mesopotamiei Apusului*³³. Întrucât aceștia exercitau și o jurisdicție administrativ-teritorială, considerăm că același statut l-au avut și strategatele guvernate de ei, respectiv, acestea au fost subunități administrativ-teritoriale ale themei Mesopotamia Apusului. Cât timp au condus ei strategatul Dristrei nu știm. Considerăm însă că, foarte probabil, prezența lor în fruntea acestuia coincide cu reluarea luptelor cu bulgarii, mai exact se suprapune ofensivei bulgare împotriva stăpânirilor bizantine din estul și nord-estul Peninsulei Balcanice dintre 976 și 986, ce a urmat succesului inițial al revoltei Comitopulilor.

Noua organizare administrativ-teritorială conferită themei Mesopotamia Apusului, sub presiunea evoluției cadrului politic și militar din Peninsula

³¹ Ch. Diehl, *op. cit.*, p. 47; V. Mărculeț, CȘ, 5 (2006), p. 206.

³² Cf. Al. Madgearu, *op. cit.*, p. 422.

³³ V. Mărculeț, *Stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos*, p. 35.

Balcanică, certă în perioada 975/976-979/980, a fost menținută, foarte probabil, până după 986, anul cuceririi Ioannopolisului de către bulgari și al declanșării ofensivei bulgare împotriva stăpânirilor bizantine din nord-estul Peninsulei Balcanice³⁴.

Ofensiva bulgară ulterioară anului 986 s-a soldat cu recucerirea majorității teritoriilor strategatului Distrei, determinând replierea treptată a stăpânirilor bizantine în regiunile dintre Dunăre și mare și, în final, restrângerea acestora la jumătatea nordică a istmului danubiano-pontic, respectiv la teritoriile *strategatului Mesopotamia Apusului*, ale căror limitate meridionale urmau aproximativ traseul valului piatră de pe aliniamentul Cernavodă-Constanța. Admitem, de asemenea, faptul că imperiul mai păstra, sub controlul său și o serie de puncte fortificate situate pe malul drept al fluviului, între Dristra și Cernavodă, a căror apărare și aprovizionare era asigurată cu ajutorul flotei³⁵.

Noua conjunctură, de o gravitate extremă, a impus curții bizantine să dea o altă organizare reduselor teritorii de la Dunărea de Jos, rămase sub stăpânirea sa, spre a le eficientiza apărarea și a le asigura supraviețuirea. Organizarea regiunilor nord-dobrogene rămase în stăpânirea Imperiului Bizantin, poate fi ușor identificată și reconstituită pe baza informațiilor *Însemnărilor toparhului grec sau bizantin*³⁶.

Conform acestei surse, stăpânirile bizantine din istmul dobrogeano-pontic au fost organizate într-o „*toparchie*” sau „*o Klemata (τὰ Κλήματα)*”, respectiv într-o provincie distinctă de frontieră³⁷, de tipul celor constituite încă de la mijlocul secolului al IX-lea în Crimeea³⁸. În fruntea sa se afla un guvernator, numit de sursa amintită „*toparh*”, mai exact un *strategos*, având atribuțiile celor menționați în *taktikon*. Asupra reședinței sale nu avem informații certe, dar cele pe care le deținem din *Însemnări*, conduc la concluzia că aceasta s-a aflat în unul din centrele de la Dunărea maritimă, foarte probabil, tot la Lykostomo³⁹.

Chiar și în aceste condiții, minuscula provincie nord-dobrogeană, ultima rămășiță a themei Mesopotamia Apusului, căreia îi asigura continuitatea, își conserva statutul de themă propriu-zisă, dar guvernarea sa a fost încredințată ducelui Thraciei. Ne bazăm această afirmație pe faptul că, în jurul anului 1000,

³⁴ Idem, în *Istorie și ideologie*, p. 50.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Așa cum bine se știe, fapt demonstrat, în ierarhia aulică bizantină nu există titlul sau demnitatea de *toparh*, după cum nu există nici denumirea de *toparchie* pentru a desemna vreun tip de unitate administrativ-teritorială. Termenii sunt folosiți în literatura bizantină cu sensul de guvernator sau comandant, respectiv de provincie sau themă. Pe parcursul lucrării vom folosi termenii *toparh-toparchie*, așa cum apar ei în izvorul utilizat spre a individualiza mai bine teritoriile și guvernatorul la care se referă sursa.

³⁷ Pentru discuțiile privind localizarea acestei „*Klemata*”, vezi: A.A. Bolșacov-Ghimpu, *RÉSEE*, 9 (1973), 3, p. 560-561; Idem, în *GB*, 31 (1972), 1-2, p. 104-116.

³⁸ W. Treadgold, *op. cit.*, p. 154.

³⁹ Cf. P. Diaconu, *Studii*, 15 (1965), 5, p. 1228, propune Capidava; Cf. I. Barnea, în *DID*, III, p. 91-93, consideră că reședința guvernatorului (*toparhului*) era undeva în apropierea gurilor Dunării; Cf. A.A. Bolșacov-Ghimpu, în *GB*, 31 (1972), 1-2, p. 104-111, unde prezintă majoritatea opiniilor formulate de specialiști cu privire la datarea *Însemnărilor* și la localizarea teritoriilor la care acestea fac referire, optând pentru localizarea reședinței *toparhului* la Vicina.

unele surse sigilografice îl menționează pe un Damianos Dobromir, „*anthypatos, patrikios și duce de Thracia și Mesopotamia*”, despre care s-a emis ipoteza că ar fi fost vlah de origine⁴⁰. Semnificația conținutului legendei este certă: ea menționează două unități administrativ-teritoriale (ducate sau katepanate) având același statut, acela de themă.

Întrucât după această dată menționarea themei Mesopotamia Apusului încetează, considerăm că Damianos Dobromir nu guvernează după recucerirea bizantină a Bulgariei răsăritene din anul 1000, cum au susținut sau au lăsat să se înțeleagă unii specialiști care s-au ocupat de această problemă⁴¹, ci înainte de această dată, care poate fi luată ca *terminus ante quem* a guvernării sale. El încheie foarte probabil, seria ducilor sau katepanilor Mesopotamiei Apusului.

Această organizare a teritoriilor bizantine de la Dunărea de Jos avea să se repetueze până în jurul anului 1000. După această dată, pe fondul succeselor decisive înregistrate de Imperiul Bizantin în conflictul cu Țaratul Bulgar, soldate cu recucerirea treptată a teritoriilor acestuia, stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos înregistrează modificări radicale ale organizării lor administrativ-teritoriale. De altfel, după anul 1000 thema Mesopotamia Apusului dispare din izvoare, ea încetându-și existența.

Ofensiva bulgară dintre c.976 și c.1000 și problema pecenegă de la sfârșitul secolului al X-lea. Rolul themei Mesopotamia Apusului în soluționarea lor. Reconstituirea istoriei și a rolului jucat de thema Mesopotamia Apusului la Dunărea de Jos rămâne, cel puțin la nivelul actual al cercetării, un demers deosebit de dificil datorită penuriei de informații de care dispunem referitor la aceste aspecte. Chiar și în aceste condiții însă, vom încerca să creionăm, numai succint și ipotetic, pe baza știrilor pe care le avem, aceste aspecte.

Dincolo de orice ipoteze, mai mult sau mai puțin probabile, sau chiar speculații, un lucru este cert: istoria și rolul themei Mesopotamia Apusului au fost inseparabil legate de redeschiderea problemei bulgare odată cu revolta antibizantină a Comitopulilor (976). De altfel, așa cum am văzut mai sus, însăși organizarea și evoluția sa au fost direct determinate de evoluția disputei bizantino-bulgare din ultimul sfert al secolului al X-lea.

Succesul răscoalei antibizantine a Comitopulilor și restaurarea Țaratului Bulgar în Bulgaria apuseană și Macedonia, urmate de ofensiva bulgară împotriva stăpânirilor bizantine din Peninsula Balcanică au repus brutal în fața autorităților de la Constantinopol spre rezolvare definitivă, grava problemă bulgară. Criza politică internă de la Bizanț ce a urmat morții împăratului Ioan I Tzimiskes (976), care se va prelungi mai mult de un deceniu la începutul domniei lui Vasile II Macedoneanul (până în 989) nu a permis însă Constantinopolului rezolvarea imediată a acestei probleme.

Refacerea Țaratului Bulgar de către Comitopuli, în tradițiile imperiale din timpul țarilor Symeon și Petăr, a însemnat, în primul rând, redeschiderea luptei

⁴⁰ Cf. Al. Madgearu, *Byzantinoslavica*, 60 (1999), 2, p. 422; Cf. Gh. Zbucnea, *loc. cit.*, p. 282.

⁴¹ *Ibidem*.

pentru hegemonie în Peninsula Balcanică între statul bulgar și Imperiul Bizantin. Confruntarea dintre cele două puteri, la finalul căreia s-a decis nu numai puterea dominantă în Balcani, ci și însăși existența statală a uneia s-a prelungit peste patru decenii (976-1018) și a impus beligeranților angajarea în dispută a unor considerabile resurse materiale, financiare și umane.

Istoria și rolul themei Mesopotamia Apusului sunt indisolubil legate de prima etapă a conflictului bizantino-bulgar (976-c.997/1000), caracterizată printr-o ofensivă bulgară neîntreruptă asupra posesiunilor bizantine din Balcani. Desfășurarea nefavorabilă a evenimentelor politico-militare în zonă, pe fondul eșecurilor militare și a defensivei bizantine a marcat decisiv evoluția themei de la Dunărea de Jos.

Criza politică din Bizanț de la începutul domniei lui Vasile II Macedoneanul – răscoalele generalilor Bardas Skleros (976-979) și Bardas Phokas (987-989) – precum și o serie de dificultăți externe ale imperiului au favorizat puternica ofensivă bulgară condusă de țarul Samuel Comitopulul (991/997-1014)⁴², împotriva stăpânilor bizantine din Balcani. Succesele militare bulgare, amplificate de eșecurile tentativelor bizantine de a trece la contraofensivă și de a prelua inițiativa militară, din prima parte a domniei noului basileu (976-997), au dus la extinderea teritorială a statului bulgar în centrul și vestul Peninsulei Balcanice, în detrimentul imperiului.

Totodată, ofensiva bulgară a creat o situație extrem de dificilă pentru posesiunile bizantine din nord-estul Peninsulei Balcanice – din Bulgaria răsăriteană și din spațiul danubiano-pontic –, supuse unor presiuni și amenințări crescânde și permanente. În condițiile create de noul context politic și militar din regiune, deosebit de ostil, rolul decisiv în apărarea și conservarea stăpânilor bizantine din Bulgaria răsăriteană și de la Dunărea de Jos a revenit themelor Mesopotamia Apusului și Thracia.

Care a fost cu exactitate situația teritoriilor stăpânite de Bizanț în Bulgaria răsăriteană și la Dunărea inferioară după anul 976, rămâne în prezent o problemă obscură datorită tăcerii izvoarelor. Penuria de surse, pe de-o parte, și inconsistența informațiilor de care dispunem, pe de altă parte, au generat puternice dispute științifice în rândul specialiștilor, materializate în varietatea de ipoteze formulate și în răspunsurile oferite la problemele ridicate de această controversă. Sintetizarea lor ne permite constatarea că trei puncte de vedere

---

⁴² Precaritatea și caracterul controversat al informațiilor de care dispunem, face ca succesiunea primilor țari bulgari după restaurarea statului în 976 să fie destul de obscură. Bazați pe aceste informații, unii specialiști consideră că domnia lui *Samuel Comitopulul* a început încă din 976; alții susțin, dimpotrivă, că între 976/977-980 tronul a fost ocupat de *David Comitopulul* și abia după această dată de Samuel; în sfârșit, o a treia categorie de istorici susține că între 977 și 991, când a fost din nou capturat de bizantini, tronul a fost ocupat, cel puțin formal, de *Roman*, fiul fostului țar Petăr, Samuel fiind însă adevăratul conducător al statului, el ocupând *de jure* tronul abia în 997, odată cu moartea lui Roman în captivitatea bizantină.

principale, cu diferite nuanțări, desigur, s-au conturat în istoriografie⁴³: a) menținerea integrală a stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos, după anul 976; b) restrângerea stăpânirilor bizantine la partea nordică a spațiului danubiano-pontic, între Valea Carasu și Dunărea maritimă, precum și la unele puncte fortificate de pe linia fluviului, dintre Silistra și Cernavodă, unde, probabil, între 986, anul cuceririi Ioannopolisului (Preslavului) de către bulgari, și anul 1000, cel al recuceririi bizantine, își va fi continuat existența precară thema Mesopotamia Apusului; c) lichidarea tuturor stăpânirilor bizantine de către bulgari, după 976, și reunificarea regiunii cu teritoriile statului bulgar independent din vest, până în anul 1000, când s-a produs recucerirea bizantină.

Ofensiva bulgară împotriva stăpânirilor bizantine din Peninsula Balcanică, ce a urmat după succesul răscoalei Comitopolilor, a obligat Imperiul Bizantin, așa cum am arătat, la o defensivă aproape neîntreruptă, extinsă pe durata a peste două decenii (976-997/1000). Pe fondul amenințărilor directe la adresa lor, survenite după 976, autoritățile bizantine au recurs la reorganizarea administrativ-teritorială a themelor din Bulgaria răsăriteană și din spațiul danubiano-pontic, care au primit acum structura organizatorică asupra căreia ne-am oprit mai sus.

În noile condiții, constatăm acum o reducere teritorială dramatică a stăpânirilor bizantine din Bulgaria răsăriteană și nord-estică, produsă sub loviturile bulgarilor din ultimele două decenii ale secolului al X-lea. Ofensiva bulgară în această regiune poate fi urmărită în două etape. Într-o primă fază, după 976 și până în 986, asaltul bulgar a vizat recucerirea teritoriilor strategatului de Ioannopolis, acțiune încheiată în anul 986 când însuși centrul strategatului, orașul Preslav, a căzut sub loviturile lor. Succesul bulgar a dus la scindarea stăpânirilor bizantine din Bulgaria răsăriteană și la izolarea themei Mesopotamia Apusului de restul posesiunilor imperiale din Balcani.

Într-o a doua etapă, după anul 986, asaltul bulgar se va concentra asupra stăpânirilor bizantine dintre Dunăre și mare, organizate în thema Mesopotamia Apusului. Declanșarea ofensivei bulgare împotriva stăpânirilor bizantine din istmul danubiano-pontic este sugestiv surprinsă, chiar dacă referirile la ea sunt destul de obscure, de *Însemnările toparhului grec sau bizantin* care consemnează că „*acum pare că dimpotrivă s-a ivit la ei nedreptatea și abuzul privind supușii și au hotărât ca orașele supuse lor în loc să le servească și să fie bine întemeiate să le robească și să le*

⁴³ Pentru diversele opinii exprimate în legătură cu situația stăpânirilor bizantine din Bulgaria răsăriteană și de la Dunărea de Jos, după 976, vezi: N. Bănescu, ARBSH, 10 (1923), p. 63; 13 (1927), p. 17; Idem, *La romanité de la Dobroudja*, p. 12; Idem, AARMSI, s. III, t. XXVI, 1943-1944 (1944), p. 66-68; Idem, *Les duchés byzantins*, p. 46-48; V.N. Zlatarski, *Istoriia na bălgarskata dărjava prez srednite vekove*, vol. I/2, Sofia, 1927, p. 642-644; Idem, *Izvestia-Sofia*, 9 (1929), p. 3-6; M. Salamon, RÉSEE, 9 (1971), 3, p. 495-496; P. Diaconu, *Studii*, 15 (1062), 5, p. 1215-1235; SCIV, 16 (1965), 1, p. 189-199; SCIV, 16 (1965), 2, p. 383-394; SCIV, 19 (1968), 2, p. 357-369; C. Cihodaru, SCȘ.I, 12 (1961), 2, p. 257-272; Cf. Idem, AIIA, 2 (1965), p. 260-280; D. Gh. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană Bizanțul în veacurile V-XI e.n.*, Iași, 1981, p. 53-54; A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 161-164; I. Șevcenko, RÉSEE, 7 (1969), 4, p. 592; P. Pavlov, în P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 41; N.A. Oikonomides, RÉSEE, 3 (1965), 1-2, p. 63.

distrugă”⁴⁴.

Ofensiva bulgară din această epocă, declanșată mai ales de căpeteniile bulgare din zonă, raliată politiciii și acțiunii lui Samuel Comitopulul, a lovit în mod deosebit de violent teritoriile din jumătatea meridională a spațiului danubiano-pontic, aparținând *strategatului Dristrei*. Informațiile contemporane de care dispunem provenite din *Însemnările toparhului grec sau bizantin*, chiar așa sumare și destul de obscure cum sunt, ne permit totuși să ne conturăm o imagine aproximativă asupra situației politico-militare și teritoriale din această regiune în ultimul deceniu și jumătate al secolului al X-lea. Conform însemnărilor toparhului, „mai mult de zece orașe și-au pierdut locuitorii, iar sate nu mai puțin de cinci sute s-au golit de tot; ca și cum împrejurimile în vecinătate și apropiate de noi au fost distruse de furtună; oameni cu nimic vinovați, apărați de jurământ, au căzut pradă mâinilor și spadei”⁴⁵.

Pe baza acestor informații, putem conchide că luptele bizantino-bulgare dintre 986 și c.1000, defavorabile imperiului, au afectat într-o măsură deosebit de gravă pozițiile Bizanțului din spațiul danubiano-pontic. Chiar și în această situație, vechea teză a istoriografiei bulgare, care susține lichidarea tuturor stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos de către Samuel Comitopulul, repusă în ultimul timp în circulație de unii exponenți ai generației actuale de cercetători bulgari nu se justifică. Concluzii de genul că „folosindu-se de conflictele apărute în Imperiul Bizantin, Samuel eliberează teritoriile bulgare de la nord-est (Preslav, Pliska, Dristra, o parte a teritoriilor de la nord de Dunăre, probabil până la Nistru”⁴⁶, apare, cel puțin în ceea ce privește ultima sa parte, nu numai lipsită de orice fundament științific, ci chiar infantilă și ridicolă, în totală contradicție cu realitățile politico-teritoriale din zonă ce pot fi reconstituite folosindu-se obiectiv informațiile oferite de sursele contemporane.

În ceea ce ne privește, dacă admitem că recucerirea vechilor centre bulgare de la Preslav și Pliska, precum și a unora din regiunile meridionale ale spațiului danubiano-pontic nu poate fi pusă la îndoială, ea fiind un fapt cert, nu același lucru îl putem afirma, spre exemplu, și despre situația Dristrei. Chiar dacă în urma loviturilor bulgare orașul a suferit serioase distrugerii, nici o sursă nu menționează nici o cucerire a ei de către bulgari, nici vreo recucerire bizantină ulterioară.

Cu atât mai inacceptabilă este concluzia privind recucerirea de către Samuel a teritoriilor nord-dunărene până la Nistru. Această teză este una pur și simplu fantezistă. Întrebarea la care nu răspund istoricii bulgari este de la cine au fost recucerite aceste teritorii? De la Imperiul Bizantin în nici un caz, întrucât, cu excepția unor ipotetice capete de pod situate pe malul stâng, Ioan I Tzimiskes, nu a ocupat nici un teritoriu nord-dunărean în anul 971. De altfel, nici nu ar fi avut cum, acestea aflându-se sub stăpânirea pecenegilor, cu care imperiul nu a fost atunci în conflict. Stăpânirea pecenegă asupra teritoriilor de pe malul stâng al Dunării inferioare își găsește de altfel confirmarea în câteva surse contemporane credibile. Spre exemplu, la mijlocul secolului al X-lea, în lucrarea sa

⁴⁴ Apud A. Cazacu, RI, 30 (1944), 1-12, p. 50.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 51.

⁴⁶ P. Pavlov, *Istoria Bulgariei*, p. 41.

De administrando imperio, împăratul Constantin VII Porphyrogenitos subliniază clar că „neamul pecenegilor își are așezarea înspre latura Bulgariei, a Nistrului și a Niprului și a altor țări care sunt așezate acolo”⁴⁷, și că „din părțile de mai jos ale fluviului Dunărea, începând din fața cetății Dristra se întinde Patzinakia (țara pecenegilor, n.n.), iar sălașele pecenegilor se întind până la Sarkel, cetatea chazarilor [...]. Patzinakia cuprinde tot ținutul până în Rusia și Bospor și până la Cherson și până la Surat și Vurat și până în celelalte părți”⁴⁸.

Informații asemănătoare în conținut ne oferă și *Însemnările toparhului grec sau bizantin* de la sfârșitul secolului al X-lea. Autorul său, susține categoric că posesiunile bizantine din nordul spațiului danubiano-pontic erau vecine „celui care stăpânea la nord de Istru, tare cu o oaste numeroasă și putere de luptă”⁴⁹, care, date fiind realitățile etnice și politice din regiune, nu putea fi decât o căpetenie pecenegă.

Revenind la situația stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos, după părerea noastră, ofensiva bulgară ulterioară anului 986 s-a soldat cu ocuparea majorității teritoriilor *strategatului Dristrei*, determinând replierea posesiunilor bizantine, inițial în regiunile dintre Dunăre și Marea Neagră, și, în final, restrângerea și cantonarea acestora numai în jumătatea nordică a istmului danubiano-pontic, respectiv reducerea lor doar la teritoriile *strategatului Mesopotamia Apusului*, ultima rămășiță a themei omonime, organizată, așa cum am văzut, în acea minisculă *toparhia-Klemata* și subordonată themei Thracia. Admitem de asemenea ca veridică teza, pusă în circulație și susținută de numeroși alți specialiști, că Imperiul Bizantin mai păstra sub controlul său și o serie de puncte strategice fortificate situate pe malul drept al fluviului, între Silistra și Cernavodă, cărora le putea asigura apărarea și aprovizionarea cu ajutorul flotei imperiale. Teritoriile nord-dobrogene rămase în stăpânirea Bizanțului erau protejate spre sud de valurile de pământ și piatră ridicate de bizantini în zona cea mai îngustă a istmului dobrogean, aproximativ pe aliniamentul Cernavodă-Constanța⁵⁰.

Ofensiva bulgară împotriva stăpânirilor bizantine din nord-estul Bulgariei s-a lovit însă de rezistența deosebită a forțelor bizantine din mica *toparhia-Klemata* din nordul istmului danubiano-pontic. Asupra acestor evenimente insistă, în opinia noastră, de altfel destul de mult toparhul bizantin în însemnările sale. Cel puțin faza de debut a ofensivei bulgare împotriva stăpânirilor bizantine din spațiul danubiano-pontic își găsește bine reflectarea în *Însemnările toparhului grec sau bizantin*.

Odată încheiată cucerirea teritoriilor *strategatului Dristrei*, bulgarii au lovit *strategatul Mesopotamia Apusului*, respectiv acea *toparhia-Klemata* de la gurile Dunării. „O astfel de calamitate, rău care distrugea deodată pe toți și care a trecut pe la

⁴⁷ Porphyrogenitus, 8.

⁴⁸ *Ibidem*, 42.

⁴⁹ A. Cazacu, *op. cit.*, p. 53.

⁵⁰ Atribuirea valului de piatră de către istorici, fie bulgarilor, fie bizantinilor, s-a constituit într-o controversă încă nerezolvată de către specialiști. Pentru discuțiile asupra acesteia, vezi P. Diaconu, *Studii*, 15 (1062), 5, p. 1215-1235, cu întreaga discuție asupra atribuirii și datării valului; Idem, SCIV, 16 (1965), 1, p. 189-199; SCIV, 16 (1965), 2, p. 383-394; SCIV, 19 (1968), 2, p. 357-369; Cf. C. Cihodaru, SCȘ.I, 12 (1961), 2, p. 257-272; Cf. Idem, AIIA, 2 (1965), p. 260-280.

nevinovații noștri vecini, soarta potrivnică a adus-o în fine și în regiunea mea[...]. De atunci a început războiul fără declarație între noi și barbari, și ei nu comunicau cu noi, deși eu de mii de ori le-am propus tratat și noi avusesem de acum ciocniri unii cu alții. Și războiul a început îndată”, consemnează toparhul în însemnările sale⁵¹.

Forțele bulgare au invadat teritoriile guvernate de *toparh* și au asediat, fără succes, reședința acestuia, deși zidurile sale erau ruinate. „Între acestea barbarii, pregățiți cu o oaste însemnată, – relatează toparhul – au năvălit pe pământul nostru cu călărime și pedestrime, socotind că odată cu strigătul lor [de război] au să pună mâna pe noi atât din cauza lipsei de soliditate a zidurilor, cât și în urma fricii noastre. Și nu era zadarnică această credință a lor, pentru că noi stăteam într-un oraș distrus și făceam irupțiuni mai mult din sat decât din oraș, dar aceia pierzând pe mulți dintre ai lor și rușinându-se s-au retras”⁵².

Întrebarea care se pune este cum au rezistat, totuși, aceste stăpâniri bizantine asaltate de bulgari? Revenind la *Însemnările toparhului grec* sau *bizantin* găsim o parte a răspunsului la această problemă.

Toparhul însuși relatează că prevăzând un atac inamic a luat din timp „toate precauțiunile” pentru ca acesta „să nu cadă pe neașteptate și pe furiș să ne doboare pe loc”⁵³. Între măsurile luate, după respingerea primului atac bulgar, el însuși enumeră ridicarea unui mic castel lângă cetatea de reședință, înconjurat cu șanț, pregătirea întregii populații pentru luptă etc⁵⁴. Fără îndoială, măsuri similare celor prezentate de *toparh* au fost întreprinse de toți strategii care s-au perindat în fruntea strategatului de la Dunărea de Jos în această etapă a luptelor de apărare împotriva bulgarilor.

Pe de altă parte, condițiile complexe, de o ostilitate extremă, de la sfârșitul secolului al X-lea, în care și-a dus existența această minusculă enclavă bizantină, care mai reprezenta încă *thema* Mesopotamia Apusului, asaltată de bulgari dinspre sud și izolată de restul imperiului, inclusiv de *thema* Thracia căreia îi era subordonată, cu care mai putea păstra o firavă legătură numai pe calea apei, au impus autorităților bizantine să adopte o serie de măsuri organizatorice excepționale. Una dintre acestea, așa cum reiese ea din *Însemnările toparhului grec* sau *bizantin*, a fost aceea de a-i acorda strategului (*toparhului*) o largă autonomie în exercitarea atribuțiilor sale. Acesta dispunea de libertatea totală de decizie, atât în relațiile cu bulgarii inamici, cărora „de mii de ori le-a propus tratat”, cât și în cele cu populația locală, aflată sub jurisdicția sa, și cu populațiile barbare, care ocupau malul stâng al Dunării⁵⁵. Totodată, potenții locali, organizați într-un veritabil *consiliu al toparhului*, au fost cooptați și angrenați în procesul de luare a deciziilor cu privire la administrarea și guvernarea provinciei⁵⁶.

Obiectivul urmărit și atins, de altfel, prin adoptarea acestor măsuri a fost asigurarea apărării provinciei și, implicit, conservarea stăpânirilor bizantine de la gurile Dunării și perpetuarea prezenței imperiului în zonă. Astfel, prezentând

⁵¹ A. Cazacu, *op. cit.*, p. 51.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 52.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 51-53.

⁵⁶ *Ibidem*.

măsurile luate în scopul apărării provinciei, *toparhul* consemnează, între altele, atât atitudinea indiferentă a populației autohtone față de dominația bizantină, cât și decizia fruntașilor locali, rezultată din aceste raporturi, care „*fie că niciodată nu s-au împărtășit de bunăvoința împărătească, pentru că aveau puțină grijă de rânduielele grecești și mai mult decât toate se străduiau pentru autonomie, fie pentru că ei, vecini aceluia care stăpânea la nord de Istru, tare cu o oaste numeroasă și putere de luptă și pentru că nu erau diferiți în felul lor de viață de năravurile (obiceiurile) de acolo, – au hotărât să se încheie tratat, ca ei să se supună, și toți au dat glas împreună ca eu să săvârșesc aceasta*”⁵⁷.

Se pare că măsura luată de a se pune sub protecția potentului nord-dunărean, foarte probabil o căpetenie pecenegă, a fost nu numai una salutară pentru existența stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos, dar s-a dovedit, totodată, și aducătoare de însemnate avantaje materiale și financiare. Deducem acest lucru, din nota *toparhului* însuși, care relatează: „*și eu am purces, ca ce e al nostru să fie salvat, și l-am găsit pe dânsul (potentul nord-dunărean, n.n.) cum nu se putea dori mai bine. Și când eu i-am expus tot într-o vorbire cât de scurtă posibil, el a socotit chestiunea foarte importantă, mi-a dat din nou toată puterea asupra Klematei, a mai adăugat o satrapie (provincie, n.n.) întreagă și în pământul lui a dăruit venituri anuale importante*”⁵⁸. Fără îndoială, domeniul primit de *toparh* la nord de Dunărea din partea potentului local nu trebuie văzut ca o extindere a stăpânirii bizantine propriu-zise pe malul stâng al fluviului, ci ca un feud primit cu titlu personal.

Plecând de la acest caz particular prezentat, putem conchide generalizând ipotetic că, în condițiile arătate, care s-au manifestat permanent, beneficiind de protecția și susținerea, probabil chiar militară, a pecenegilor nord-dunăreni, ca și de colaborarea populației locale, Bizanțul a reușit să-și conserve stăpânirile și prezența la Dunărea de Jos, respectiv în jumătatea nordică a spațiului danubiano-pontic, până la cumpăna secolelor X-XI când a trecut la ofensivă, preluând inițiativa politică și militară în raporturile cu bulgarii. Fără îndoială, stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos, prin poziția strategică deținută, le-a revenit un rol esențial în susținerea și asigurarea succesului ofensivei imperiului împotriva bulgarilor.

Considerăm de asemenea, că unul din factorii decisivi care a contribuit la salvarea stăpânirilor bizantine de la Dunărea de Jos, a fost dezinteresul arătat de puterea centrală de la Ochrida acestor regiuni. Deplasarea centrului de greutate al statului bulgar în regiunile Bulgariei apusene și în Macedonia a scăzut importanța teritoriilor de la Dunărea de Jos pentru politica suveranilor bulgari. În aceste condiții, după cucerirea vechilor capitale Preslav și Pliska, simboluri ale însăși statalității bulgare, sarcina cuceririi teritoriilor din nordul spațiului danubiano-pontic a revenit, cu certitudine, unor căpetenii locale, care nu dispuneau însă de forțe suficiente îndeplinirii acestei misiuni.

Întrebarea pe care, foarte probabil, și-o pune oricine parcurge afirmațiile noastre, este pe ce ne bazăm această concluzie? În primul rând, tot pe o informație din *Însemnările toparhului grec sau bizantin*. Prezentând respingerea primului atac bulgar asupra teritoriilor guvernate de el, acesta relatează că „*aveam atunci cu*

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem*, p. 53.

puțin mai mult de o sută de călăreți, iar prăștiași și arcași mai mult de trei sute”⁵⁹. Știrea conduce la concluzia că forțele aflate sub comanda *toparhului*, care reprezentau, foarte probabil, întregul efectiv militar al statelatului Mesopotamia Apusului, însumau între 400 și 500 de oameni. Dacă avem în vedere că o asemenea forță militară a respins atacul inamic, putem conchide că oastea atacatoare nu a depășit nici ea cu mult aceeași cifră, iar pregătirea luptătorilor din cele două tabere și înzestrarea lor cu armament au fost asemănătoare.

În felul și cu mijloacele arătate, ciocnirile bizantino-bulgare din spațiul danubiano-pontic aveau să se prelungească până în ultimii ani ai secolului al X-lea. Din acest tip de război, câștigător a ieșit, în final, Imperiul Bizantin, care și-a păstrat minusculele stăpâniri de la Dunărea de Jos.

În jurul anului 1000 războiul bizantino-bulgar lua un nou curs, odată cu preluarea inițiativei militare de către imperiu și cu trecerea acestuia la o ofensivă generalizată împotriva statului bulgar. Noul curs luat de conflictul bizantino-bulgar din jurul anului 1000 a atras după sine recucerirea de către imperiu a teritoriilor Bulgariei răsăritene, respectiv cele ale fostelor strategate de Ioannopolis și Dristra care erau alipite stăpânirilor păstrate. În consecință, după această dată, organizarea și evoluția posesiunilor bizantine de la Dunărea inferioară intrau într-o nouă etapă.

*

Stabilirea pecenegilor la Dunărea de Jos în secolul al X-lea punea în fața diplomației bizantine o nouă problemă privindu-i pe barbari – problema turanică –, în cazul în speță pecenegă, ce se cerea gestionată, dar și o oportunitate politică: atragerea acestora în sfera de influență a imperiului și folosirea lor ca factor de presiune la adresa unor vecini incozozi și concurenți ai Bizanțului la dominația regiunii. Această a doua direcție de acțiune a diplomației bizantine transpare cu claritate din lucrarea *De administrando imperio* a împăratului Constantin VII Porphyrogenitos, în care acesta subliniază, în repetate rânduri, în îndrumările privind guvernarea, date fiului și succesorului său Romanos (Romanos II, viitor împărat între 959-963), posibilitatea exploatării forței militare a pecenegilor împotriva vecinilor ostili imperiului. Sunt semnificative din acest punct de vedere câteva pasaje, pe care le vom consemna mai jos, referitoare la posibilitatea semnalată de împărat cu privire la folosirea pecenegilor împotriva rușilor, bulgarilor și ungurilor. „Să știi – scrie basileul-cărturar – că atunci când împăratul romeilor are legături de pace cu pecenegii, nici rossii (rușii, n.n.) nu pot să vină cu război împotriva ținuturilor aflate sub stăpânirea romeilor, nici turcii (ungurii, n.n.) [...]. Căci pecenegii, legați și din prietenie pentru împărat și înduplecați de el prin scrisori și daruri, sunt în stare lesne să năvălească asupra țării rossilor și a turcilor și să robească femeile și copiii acestora și să le pustiască țara”⁶⁰. În același fel puteau fi folosiți pecenegii și împotriva bulgarilor, principalii concurenți ai Bizanțului la dominația Peninsulei Balcanice în secolul al X-lea. „Să știi – scrie în continuare basileul – că și atunci când s-ar părea că împăratul romeilor e mai puțin înspăimântător pentru bulgari, poate să-i silească să stea liniștiți datorită faptului că este în legături de pace cu pecenegii, deoarece zișii pecenegi sunt vecini chiar cu bulgarii și când ar vrea, fie pentru câștig

⁵⁹ Apud A. Cazacu, *op. cit.*, p. 52.

⁶⁰ Porphyrogenitus, 4.

propriu, fie de dragul împăratului romeilor, sunt capabili să pornească cu ușurință într-o expediție contra Bulgariei”⁶¹. În sfârșit, reproducem, în continuare, un ultim pasaj din lucrarea basilului Constantin VII, semnificativ pentru confirmarea opiniei exprimate mai sus. „Să știi că neamul pecenegilor își are așezarea înspre latura Bulgariei, a Niprului și a Nistrului și a altor țări care sunt așezate acolo. Și om împărătesc fiind trimis de aici cu luntrile poate, și fără să meargă la Cherson, să-i găsească de îndată și repede, pe loc chiar, pe pecenegi [...]; și atunci stă cu ei la învoială [...]. Dar învoiala așa trebuie să o încheie cu ei, încât la orice i-ar obliga împăratul ei să-i îndeplinească slujba, fie față de rossi, fie față de bulgari, fie față de turci”⁶².

Revenirea Imperiului Bizantin la Dunărea de Jos în anul 971 sporește incomparabil, față de epoca anterioară, importanța rezolvării favorabile a problemei pecenege. Fără îndoială, autorităților bizantine locale instalate în regiune le-a revenit un rol determinat în ținerea sub control a acestei probleme. Cum s-au achitat ele de această sarcină și care a fost rolul themei de la Dunărea de Jos în gestionarea raporturilor imperiului cu pecenegii în epoca de la sfârșitul secolului al X-lea, constituie principalele aspecte ale acestei chestiuni la care vom încerca să le identificăm răspunsuri plauzibile și pertinente în această parte a studiului nostru.

Bunele rapoarte bizantino-pecenege, înregistrate de Constantin VII la mijlocul secolului al X-lea, par a se fi perpetuat și în a doua jumătate a aceluiași veac. Ele s-au dovedit deosebit de utile imperiului, atât în timpul acțiunii bizantine de cucerire a Bulgariei răsăritene și a conflictului cu Rusia Kieveană, cât și în perioada imediat următoare instaurării stăpânirii bizantine la Dunărea de Jos.

Puținele informații de care dispunem în legătură cu această problemă, ne determină să credem că Bizanțul a păstrat relații bune cu marea masă a triburilor pecenegilor nord-dunăreni, pe care-i considera „prieteni și aliați”⁶³, în timpul războiului cu marele cneaz de Kiev, Sveatoslav, din 970-971. În baza acestei constatări, cu titlu de ipoteză, exprimăm opinia conform căreia, considerăm că atacul peceneg asupra Kievului de la sfârșitul anului 968 sau din primăvara lui 969 nu este exclus să fi fost, în mare măsură, și rezultatul acțiunii diplomației bizantine pe lângă „prieteni și aliați” turanici ai imperiului.

În lumina celor prezentate mai sus, o serie de informații oferite de cronicarii Ioan Skylitzes, Georgios Kedrenos și Ioan Zonaras conform cărora pecenegii au colaborat militar cu Sveatoslav împotriva Bizanțului în 970-971 apar ca paradoxale și puțin verosimile⁶⁴. Incluziunea pecenegilor între aliații marelui cneaz de Kiev, în ceea ce istoricul C. Göllner denumea „o vastă coaliție a lumii barbare”⁶⁵, condusă de Sveatoslav împotriva imperiului în 970-971 nu se justifică, o asemenea opinie trebuind rediscutată.

După părerea noastră, incluziunea pecenegilor în rândul aliaților lui Sveatoslav s-ar putea explica, cel mai bine, prin două ipoteze: fie acest fapt este o

⁶¹ *Ibidem*, 5.

⁶² *Ibidem*, 8.

⁶³ Kedrenos-Scylitzae, II, p. 412: „φίλους αὐτοῦς καὶ συμμάχους”.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 384; Zonaras, p. 523.

⁶⁵ C. Göllner, RHSEE, 13 (1936), 10-12, p. 345.

exagerare voită a cronicarilor bizantini care, spre a-și impresiona cititorii, au enumerat între adversarii Bizanțului, alături de ruși, aproape pe toți vecini mai apropiați sau mai îndepărtați ai acestuia – bulgari, unguri, pecengi și alte popoare turanice –, fie ca o consecință a participării probabile la luptele lui Sveatoslav cu bizantinii a unor cete pecenege, atrase de pradă, reduse însă numeric și nesemnificative din punctul de vedere al capacității de luptă, în cadrul forțelor marelui cneaz, dar a căror importanță a fost în mod vădit exagerată de cronicarii respectivi. De altfel, cu atât mai suspectă apare această includere a pecenegilor între adversarii Imperiului Bizantin, cu cât aceiași cronicari îi arătau pe turanici în vara anului 971, așa cum am văzut mai sus și cum vom vedea în paginile care urmează, ca fiind adversarii neînduplecați ai rușilor, dar în același timp „*prieteni și aliații*” Bizanțului.

Cucerirea Bulgariei răsăritene de către Imperiul Bizantin a transformat Dunărea inferioară într-un hotar comun bizantino-peceneg. Din acest moment, problema pecenegă căpăta o nouă dimensiune și o importanță sporită în cadrul politicii dunărene a Constantinopolului. În promovarea acestei politici, concretizată în supravegherea barbarilor de la nord de Dunăre și, pe cât, posibil în menținerea acestora în orbita politică și sub influența Bizanțului, themelor bizantine de la Dunărea de Jos le-a revenit rolul esențial.

Consolidarea frontierei dunărene de către Ioan I Tzimiskes a reprezentat, fără îndoială, și o măsură de siguranță față de acești aliați violenți și nesiguri. Totodată, împăratul a căutat să-i lege și prin tratate de alianță cu imperiul. Încă în vara anului 971, înainte ca Sveatoslav și rămășițele armatei sale înfrânte să părăsească Bulgaria, mitropolitul Theophylos al Euhaitelor a fost trimis la pecengi pentru a negocia un tratat cu aceștia, pe care Constantinopolul „*îi socotea prieteni și aliați*”. Prin tratatul încheiat, pecenegii se angajau „*să nu treacă Istrul ca să prade ținuturile bulgarilor*”, dar au refuzat cererea împăratului, făcută la insistențele marelui cneaz, de a le acorda liberă trecere rușilor la revenirea în țară⁶⁶. De altfel, chiar acești „*prieteni și aliați*” ai bizantinilor au fost aceia care l-au ucis pe Sveatoslav împreună cu o mare parte a armatei sale la revenirea în țară (972)⁶⁷, eliminându-l astfel de pe scena istoriei pe acest adversar declarat al Bizanțului.

Cum au evoluat raporturile bizantino-pecenege în timpul domniei împăratului Vasile II este o problemă care cu greu poate primi un răspuns, fie chiar și numai aproximativ, datorită penuriei de informații. Puținele știri care fac posibile referiri la această chestiune provin exclusiv din surse literare, dar și acestea sunt extrem de succinte și confuze. Spre exemplu, cronicarul Mihail Psellos, face doar unele referiri la îndepărtarea „*amenințării barbarilor*”, la culegerea de către împărat a „*rodului tărâmurilor scite*” sau la „*războiul împotriva barbarilor*”⁶⁸. Din păcate însă, cronicarul bizantin nu ne oferă nici cea mai sumară informație care să ne permită, fie datarea, cât de cât exactă a acestor evenimente,

⁶⁶ Cedrenus-Scylitzae, p. 412; Zonaras, p. 535.

⁶⁷ *Cronica lui Nestor*, în G. Popa-Lisseanu, *Fontes Historiae Dacoromanorum (Izvoarele istoriei românilor)*, vol. VII, București, 1935, XXXVI (în continuare, Nestor).

⁶⁸ M. Psellos, *Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)*, ed. R. Alexandrescu, N.Ș. Tanașoca, Iași, 1998, I, 30-32.

care toate sunt atribuite domniei lui Vasile II, fie identificarea *barbarilor* sau *sciților* menționați în lucrarea sa. În consecință, hazardarea în formularea unui răspuns categoric ar constitui o greșeală nepermisă.

Ipotetic vorbind însă, identificarea unora dintre acești *barbari* sau *sciți*, la care face referire cronicarul bizantin, cu pecenegii nord-dunăreni este probabilă, dar nu sigură. Dacă această ipoteză se confirmă chiar și numai parțial, putem conchide că în raporturile bizantino-pecenege, în general pașnice în ultimul sfert al secolului al X-lea, au exista însă și unele sincope în timpul domniei lui Vasile II. Deși de importanță minoră, acestea trebuie văzute ca tensionări ale relațiilor bizantino-pecenege. Interesant este însă faptul că informațiile transmise de Mihail Psellos conduc spre constatarea că pentru momentele de tensiune dintre ele sunt responsabile ambele părți, inițiativele care au dus la apariția acestor momente de răcire în raporturile bilaterale aparținându-i când uneia, când celeilalte.

Considerăm deci că, per ansamblu, raporturile bizantino-pecenege s-au menținut normale până în ultimul deceniu de domnie a lui Vasile II. Pentru această epocă, sursele bizantine ne oferă informații clare privind apariția unei stări conflictuale între imperiu și pecengi. Nu insistăm însă acum asupra acestor aspecte, întrucât ele depășesc cronologic subiectul prezentului studiu.

Pe baza informațiilor transmise de *Însemnările toparhului grec*, suntem în măsură să afirmăm că pecenegii au contribuit, prin protecția acordată și concursul militar dat autohtonilor, la conservarea stăpânirilor bizantine din nordul spațiului danubiano-pontic în ultimul deceniu al secolului al X-lea, în fața ofensivei bulgare. În însemnările sale, toparhul relatează că însărcinat de frunțașii comunității locale să facă apel la sprijinul vecinului „care stăpânește la nord de Istru”, după părerea noastră o căpetenie pecenegă care conducea probabil o formațiune politică locală, a obținut din partea acestuia, atât „toată puterea asupra conducerii Klematei”, cât și „o satrapie” întregă, la care a mai adăugat „venituri anuale importante”, dăruite „în pământul lui”⁶⁹. Pe baza acestor însemnări putem conchide că autorităților imperiale locale, în speță celor din fruntea themei Mesopotamia Apusului, le-a revenit un rol esențial în menținerea și perpetuarea în această etapă defavorabilă prezenței bizantine la Dunărea de Jos a bunelor raporturi ale imperiului cu migratorii turanici.

După 990-991, alianța Imperiului Bizantin cu Rusia Kieveană a constituit, după părerea noastră, factorul decisiv care le-a impus pecenegilor de la Dunărea de Jos să respecte pacea cu Bizanțul. Opinia noastră se întemeiază, în primul rând, pe faptul subliniat de *Cronica lui Nestor*, că începând din anul 991 marele cneaz de Kiev, Vladimir I, cumnatul și aliatul împăratului de la Constantinopol, s-a angajat într-un îndelungat război cu pecenegii, declanșând o puternică ofensivă împotriva acestora, care s-a prelungit până în jurul anului 1015, la moartea suveranului rus⁷⁰.

Fără îndoială, ofensiva marelui cneaz de Kiev a urmărit scopuri proprii: expansiunea Rusiei Kieveene spre Dunărea inferioară. Indirect însă, angajându-i pe pecenegi, ea a servit și interesele Bizanțului. În concluzie, credem că nu greșim afirmând că, cel puțin în parte, problemele avute cu rușii i-au determinat pe

⁶⁹ Apud A. Cazacu, *op. cit.*; Cf. I. Barnea, în DID, III, p. 90-91.

⁷⁰ Nestor, XLV-XLVII.

turanici să păstreze pacea cu Imperiul Bizantin la Dunărea de Jos pe durata ultimului deceniu al secolului al X-lea.

*

Sintetizarea rezultatelor la care am ajuns în urma realizării prezentului studiu ne permite formularea următoarelor concluzii:

1. În anul 971 în urma victoriei obținute asupra rușilor kieveni, Imperiul Bizantin ocupa teritoriile Bulgariei răsăritene și spațiul danubiano-pontic, unde constituia o nouă unitate administrativ-teritorială – *thema Mesopotamia Apusului*. În compunerea sa intrau acum două strategate – *strategatul de Dristra-Dorostolon*, în spațiul danubiano-pontic, și *strategatul de Ioannopolis*, în sud. În această structură organizatorică, *thema Mesopotamia Apusului* va funcționa până în anul 976.

2. Răscoala antibizantină a Comitopulilor din anul 976, urmată de refacerea Țaratului Bulgar în vestul Bulgariei și în Macedonia și de ofensiva acestuia împotriva stăpânirilor bizantine din Peninsula Balcanică, inclusiv a celor din nord-estul acesteia, au determinat autoritățile imperiale să confere o nouă organizare teritoriilor de la Dunărea de Jos și din Bulgaria răsăriteană. Strategatul de Ioannopolis, mai expus loviturilor bulgare, a fost scos din compunerea themei Mesopotamia Apusului și încorporat mării theme Thracia. În compunerea themei Mesopotamia Apusului, redusă la spațiul danubiano-pontic, intrau acum tot două strategate, însă mult limitate ca întindere: *strategatul de Dristra-Dorostolon*, redus la jumătatea meridională a spațiului danubiano-pontic, și *strategatul Mesopotamia Apusului*, constituit în jumătatea nordică a aceleiași regiuni.

3. După anul 986, odată cu cucerirea strategatului de Ioannopolis, acțiunile bulgare s-au îndreptat împotriva teritoriilor themei Mesopotamia Apusului. Ofensiva căpeteniilor locale bulgare în această zonă s-a soldat cu cucerirea celei mai mari părți a teritoriilor strategatului de Dristra-Dorostolon, determinând replierea stăpânirilor bizantine în jumătatea nordică a spațiului danubiano-pontic, unde imperiul mai păstra doar strategatul Mesopotamia Apusului. Sub controlul Bizanțului mai rămâneau, de asemenea, unele puncte strategice de pe malul drept al Dunării, dintre Silistra și Cernavodă, care puteau fi apărate și aprovizionate cu ajutorul flotei. Minusculele stăpâniri bizantine din nordul spațiului danubiano-pontic au fost organizate într-o provincie distinctă – o *Klemata* – de tipul celor existente în Crimeea, o ultimă rămășiță a themei Mesopotamia Apusului, căreia îi asigura continuitatea. Foarte probabil, din rațiuni militare, *Klemata* danubiano-pontică, căreia-i era păstrat statutul de *thema*, au fost pusă sub administrația ducelui themei Thracia.

4. În anul 1000, Imperiul Bizantin recucerea fostele sale posesiuni din Bulgaria răsăriteană și de la Dunărea de Jos, care erau reunite stăpânirilor sale din nordul spațiului danubiano-pontic. Acestea primeau însă acum o nouă organizare administrativ-teritorială, *thema Mesopotamia Apusului* încetându-și, după această dată, existența.

5. În perioada c.976-c.1000 stăpânirile bizantine de la Dunărea de Jos, organizate în *thema Mesopotamia Apusului*, au avut de suportat ofensiva bulgarilor. În ciuda restângerilor teritoriale succesive, *thema Mesopotamia*

Apusului a asigurat perpetuarea prezenței active a Bizanțului în zonă, contribuind ulterior la acțiunea de recucerire întreprinsă de imperiu în Bulgaria răsăriteană și la Dunărea inferioară.

6. Apariția problemei pecenege la Dunărea de Jos a pus în fața Bizanțului o nouă provocare, ce se cerea gestionată. În aceste condiții, situată la frontiera amenințată de pecenegii nord-dunăreni, thema Mesopotamia Apusului a jucat un rol esențial, în ultimele trei decenii ale secolului al X-lea, în păstrarea unor bune raporturi cu acești migratori turanici. Succesul înregistrat de Constantinopol în raporturile cu pecenegii s-a materializat în ajutorul acordat de unele căpetenii ale acestora, care controlau teritoriile riverane Dunării, autorităților bizantine locale în confruntările cu bulgarii, sprijinind astfel Imperiul Bizantin să-și conserve redusele stăpâniri din nordul spațiului danubiano-pontic, până la revenirea sa în zonă și recucerirea regiunilor din Bulgaria răsăriteană în anul 1000.

NOUVELLES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT L'ORGANISATION, LE FONCTIONNEMENT ET LE RÔLE DU THÈME DE MÉSOPOTAMIE DE L'OCCIDENT. 971 - ENV. 1000

Résumé

Pendant l'été de l'an 971, après une interruption de plus de deux siècles, l'Empire byzantin retablissait sa frontière sur le Danube inférieur. Les territoires reconquis par le Byzance en Bulgarie Orientale et dans l'espace danubien-pontique étaient organisés dans une nouvelle unité administrative-territoriale: *le thème de Mésopotamie de l'Occident*, dont la composition de laquelle entraient deux stratégats: *celui de Dristra-Dorostolon* (Silistra) dans l'espace danubien-pontique et *le stratégat de Ioannopolis* (Preslav) au Sud.

L'offensive bulgare après 976 a déterminé une réorganisation du thème du Bas-Danube. Le stratégat de Ioannopolis a été éliminé de la composition du thème de Mésopotamie de l'Occident et intégré au thème Thrace. Le thème de Mésopotamie de l'Occident réduit comme territoire, à l'espace danubien-pontique, avait maintenant dans sa structure deux stratégats: *celui de Dristra-Dorostolon*, dans la moitié méridionale des territoires situés entre Danube et la mer Noire et *le stratégat de Mésopotamie de l'Occident*, constitué maintenant dans la moitié nordique de l'espace danubien-pontique.

Après 986 l'offensive bulgare se solda avec la conquête des territoires du stratégat de Dristra-Dorostolon. Les dominations byzantines se réduisaient maintenant à la moitié nordique des territoires situés entre le Danube et la mer Noire, respectivement aux celles du stratégat de Mésopotamie de l'Occident constitués dans une *toparhia-klemata*, mise sous la juridiction du thème Thrace.

L'offensive byzantine de l'an 1000 se solda avec la reconquête des territoires des anciens stratégats de Ioannopolis et Dristra-Dorostolon. Dans ces conditions, le thème de Mésopotamie de l'Occident était réconstitué dans tout l'espace danubien-pontique, mis sous la juridiction du duc de la Thrace.